

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA JA SEMIOOTIKA INSTITUUT

Juhan Trink

Mis kasu on Sokratesega vestlemisest?
Sokratese kirjeldused oma metodoloogias „Sokratese apoloogias“,
„Menonis“ ja „Theaitetoses“

Bakalaureusetöö filosoofia erialal

Juhendaja Toomas Lott (PhD)

TARTU 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. „Sokratese apoloogia“	5
2. „Menon“	11
3. „Theaitetos“	18
Kokkuvõte	27
Kasutatud kirjandus	29
Resümee	30
Abstract	31
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks....	32

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on anda ülevaade sokraatilisest meetodist ja sellest, mis kasu see toob Sokratese vestluskaaslasele. Selle jaoks analüüsin Sokratese kui tegelase enda antud kirjeldusi oma metodoloogiast Platoni teostes, kus selgelt selline kirjeldus olemas on: „Sokratese apoloogia“, „Menon“, ja „Theaitetos“. Leian, et ühise joonena nendes teostes esitatud meetodite vahel võib igal juhul sokraatilise meetodi teeneks vestluskaaslasele lugeda talle eneseteadmise andmist ehk teadmiste piiride näitamist. Töö käigus pean silmas kaht käsitlust, mille kohaselt nendes teostes esitatud kirjeldused omavahel seotud on, ja nende käsitluste implikatsioone. Need on David Sedley käsitlus raamatust „The Midwife of Platonism: Text and Subtext in Plato’s *Theaetetus*“ ja Zina Giannopoulou oma raamatust „Plato’s *Theaetetus* as a Second *Apology*“. Sedley lähenemise puhul on „Theaitetos“ ja „Menon“ omavahel tihedalt ühendatud, eesmärgiga kujundada Platonist pilt kui Sokratesele väärkast järeltulijast ja Sokratesest kui platonismile hädavajalikust eelkäijast. Giannopoulou vaadete puhul on aga „Theaitetosega“ tihedalt seotud „Sokratese apoloogia“; Platon esitab hilisemas „Theaitetoses“ edasiarenduse Sokratese kaitsekõnest eesmärgiga teda kaitsta kohtus esitatud süüdistuste vastu. Sel puhul võib laiendada „Theaitetoses“ sokraatilisele meetodile antava positiivse hinnangu ka „Sokratese apoloogia“ meetodile.

Töö on jaotatud vastavalt analüüsitavale teosele kolmeks. Esimeses osas kirjeldan seda, kuidas Sokrates „Sokratese apoloogias“ esitatud kaitsekõnes kirjeldab oma meetodit, mida tavaliselt on mõistatud kui destrukttiivset ja millele on omistatud vaid oskus näidata vestluskaaslase teadmatust, näidates ebakoherentsust tema arvamustes. Keskendun teose esimesele, süüdimõistmisele eelnevale osale. Kuigi selles teoses ei ütle Sokrates otseselt välja, mis kasu peaks just vestluskaaslasele olema temaga vestlemisest, väidan, et Sokratese lubatud suur hüve kogu linnale aitab ka vestluskaaslast, kes ei pruugi seda ise pärast vestlust mõista.

Teises osas, uurides „Menonit“, tuvastan selles dialoogiks kaks erinevat Sokratese metodoloogia liiki. Üleminekut nende vahel nimetan üleminekuks üht sorti Sokratesest teist sorti Sokrateseks. Keskendun teose sissejuhatavale demonstratsioonile vestluskaaslase teadmatusest ja ’meenutamise’ demonstratsioonile vestluskaaslase orja peal. Esimest neist, kes rakendab meetodit, mis suudab näidata vaid vestluskaaslase teadmiste puudumist, nimetan („Sokratese apoloogiast“ lähtudes) sokraatiliseks Sokrateseks ja teist, kes toetub Platoni eeldusele hinge surematusest, nimetan platonistlikuks Sokrateseks. Selle teose juures tuvastan mõlema meetodi juures kasulikkuse vestluskaaslasele. Sokraatilise Sokratese teeneks on

näidata vestluskaaslasele tolle teadmise piire, platonistliku Sokratese abiga aga on võimalik väidetavalt teadmiseni jõuda. Esitan ka Roslyn Weissi vaate sellele demonstratsioonis kasutatud teistsugusele metodoloogiale, kuid põhjendan, miks ei ole minu uurimisfookuse juures vaja otsustada, kas demonstratsioonis esitatud metodoloogia näol on tegemist sokraatilise Sokratese vestlusvõttega või terveniisti teistsuguse meetodiga.

Kolmandas osas kirjeldan „Theaitetoses“ esitatud sokraatilist meetodit, mida Sokrates nimetab seal maieutikaks ehk ämmaemandakunstiks. Vaatangi täpsemalt teose alguses ja lõpus leiduvat kirjeldust ämmaemandakunstist ja hinnangut sellele. Sokrates väidab, et selle kunsti abiga on tal õnnestunud ilmale tuua ka palju ilusat, st teadmisi. Kuid dialoogi lõpuks on demonstreeritud hoopis, et ämmaemandakunsti tegelik teene on siiski vestluskaaslase teadmiste järele proovimine, ehk jällegi vestluskaaslase teadmise piiride näitamine. Kuna nii Sedley kui ka Giannopoulou kasutavad seda teost oma käsitluses ühenduslülili loomiseks, kirjeldan siin ka lühidalt Sedley lähenemist. Pikemalt näitan Giannopoulou analüüsist lähtuvalt „Theaitetoses“ lihtsasti leitavaid viiteid „Sokratese apoloogiale“, et „Theaitetoses“ antud positiivne hinnang sokraatilisele meetodile peaks laienema ka „Sokratese apoloogias“ esitatud destruktivsele sokraatilisele meetodile. Seetõttu võib pidada kõigi teoste puhul Sokratesega vestlemist ühtmoodi vestluskaaslasele kasulikuks, kuna dialoogi jooksul demonstreerib Sokrates nende teadmise piire ja vestluskaaslane saab seetõttu tasakaalukamaks inimeseks. Leian, et kolmes teoses leiduvad kirjeldused sokraatilise Sokratese tegevusest sobivad kokku ja toovad vestluskaaslasele samasuguse tulemuse.

1. „Sokratese apoloogia“

„Sokratese apoloogia“ on Sokratese kaitsekõne tema vastu peetaval kohtuistungil. Selles teoses on tegemist kõigist Platoni kirjutistest kõige ajaloolisema Sokratesega ja „Sokratese apoloogiale“ vaadatakse tihti kui usaldusväärset allikat ajaloolise Sokratese kohta (Brickhouse & Smith 2009). Seega võib siin esitatud kirjeldust Sokratese tegevusest pidada ka kõige tõelähedasemaks tegeliku Sokratese vaatele oma tegevusest, millest lähtuvalt nimetan siin töös ka hiljem sarnast metodoloogiat kasutavat Sokratese tegelaskuju sokraatiliseks. See ei tähenda siiski, nagu ma pretendeeriks midagi ütlema ajaloolise Sokratese kohta vaid räägin siiski alati Sokratesest kui tegelasest Platoni dialoogides. Kaitsekõnes on kesksel kohal see, millega Sokrates tegelikult tegeleb ja miks võidakse arvata, et ta halba teeb. Selles teoses esitatud sokraatiline meetod on kolmest uurimisalusest versioonist kõige lihtsam ja seda võib pidada teistele aluseks. Seda meetodit, selliste eelduste ja oodatavate tulemustega, kasutab Sokrates üldiselt varajastes dialoogides. „Sokratese apoloogia“ Sokratese ülesandeks on leida inimesi, kes end targaks peavad ning kontrollida, kas nad on ka tegelikult targad ja kas neil ka tegelikult on sellised teadmised, mis nad arvavad enesel olevat. Selle tegevuse tulemusel saavad inimesed vooruslikumaks. Esmapilgul ei ole selge, kuidas täpselt inimesed Sokratese abiga vooruslikumaks saavad, kuid ilmneb, et selline mõju toimub ümbritseva ühiskonna läbi. Sokratesel on positiivne mõju dialoogi pealtvaatajatele ja kuulajatele ning neil omakorda teistele (kaasa arvatud vestluskaaslasele, kes alguses ei pruugi Sokratesega nõus olla).

Selline pilt Sokratese metodoloogiast kujundatakse tema vastustes kaht sorti süüdistustele, mida tema vastu esitatud on. Esimene on ajalooline süüdistus, mida Sokrates peab tema vastu suunatud laimuks. Ta peab vajalikuks kõigepealt selle vastu rääkida, kuigi seda pole ametlikult kohtuasjas süüdistusena kirjas. Aastatepikkust maine rikkumist peab ta põhjuseks, miks tema vastu nüüd tegelik kohtuasi toodud on. Sokrates võtab ajaloolise süüdistuse kokku: „Sokrates rüvetab seadust ja ajab tühja tuult taga, ta uurib nii maa-aluseid kui taevasi nähtusi, keerab vale tõeks ning õpetab ka teisi seda tegema“ (Ap. 19b). Ta keeldub ühtki osa sellest süüdistusest omaks võtmast. Esiteks ei ole need 'maa-alused ja taevased nähtused' Sokratese uurimisalused teemad, vaid nagu annavad tunnistust dialoogid ja ka selles toeses hilisem arutelu, on Sokratese läbiviidavates vestlustes ikka ja jälle teemaks voorused. Lisaks sellele on arusaam, nagu ta õpetaks kedagi, täiesti ekslik. Õpetamine kui tarkuse edasi andmine oleks tema jaoks suisa võimatu, kuna tal ei ole mingit sellist tarkust, mida edasi anda. Sokratese eesmärgiks ei ole kedagi harida või tarkusi edasi anda, vaid näidata, et need, kes väidavad end

targad olevat, tegelikult targad ei ole. Oma ülesande põhjenduseks toob Sokrates Delfi oraakli ennustuse, et kõige targem inimene on Sokrates (*Ap.* 21a).

Sokratese elutöö kontrollida inimeste teadmisi on ühelt poolt sellest väitest tingitud ja teiselt poolt selle väite poolt õilsaks tunnistatud. Tema meetodi saamislugu on järgmine: kuna ta oli kindel, et ta ise tark ei ole, pidas ta oraakli väidet alguses ekslikuks ja püüdis seda ümber lükata. Selle jaoks oli vaja leida keegi, kes on tark ja näidata, et see inimene on targem kui Sokrates. Vestluse käigus ilmnis, et ei olnud eksinud mitte oraakel, vaid inimesed – nii see tark mees ise kui ka teised, kes teda targaks pidasid. Kuna tuli välja, et tegemist ei olnud tegeliku tarkuse ja teadmise, siis püüdis Sokrates seda ka vestluskaaslane ja kuulajatele näidata. Selle näitamiseks demonstreerib Sokrates, kuidas vestluskaaslane usub vastuolulisi asju, st tema arvamused uuritaval teemal ei ole koherentsed. Kui vestluskaaslasel oleks teadmine, siis ei oleks selline ebakoherentsus võimalik. Sokratesele omase kunsti struktuur näeb välja järgmiselt (Benson 2011: 184):

- 1) Sokrates küsib vestluskaaslaselt küsimuse, mis peaks näitama vestluskaaslane tarkust ja saab vastuse p
- 2) Vestluskaaslane annab järgnevatele sokraatilistele küsimustele vastused q, r, s
- 3) Sokrates näitab, kuidas nende vastustega lükatakse ümber algne vastus p
- 4) Seega, p & q & r & s on väär

Üldiselt on sokraatilistes dialoogides esimeseks küsimuseks eetika mõiste kohta „Mis on X?“ küsimus, kuid kuna „Sokratese apoloogias“ definitsioonide tähtsusele tähelepanu ei juhita, räägin sellest hiljem, „Menoni“ jaos. Vestluskaaslasel olevate vastuoluliste arvamuste välja toomisest on ka „Sokratese apoloogias“ näide, kus Sokrates risküsitleb üht oma süüdistajat, Meletost. (*Ap.* 25d-26a, 26e-27e). Esitan lühendatult viimase neist argumentidest:

„Sokrates: Kas siis mina ei usu ainsatki jumalat?

Meletos: Zeusi nimel, mitte ühtki

S: Kas on võimalik, et keegi usub daimonite endeid, kuid daimoneid endid ei usu?

M: Ei ole võimalik.

S: Niisiis kinnitad sa, et ma daimonite endeid usun ja õpetan ka teisi neid uskuma, sinu sõnade kohaselt usun ma daimonite endeid, ja seda oled sa oma süüdistuskirjas ka vandega kinnitanud. Ent kas me ei pea daimoneid jumalateks või siis jumalate lasteks?

M: Jah, peame

S: Niisiis, kui daimoneid usun, nagu sinagi tunnistad, aga daimonid on ju teatavad jumalused, siis tulebki nõnda välja, nagu ma ennist rääkisin, et sa räägid ju mõistu ja teed nalja, väites, et ma ei usu jumalaid, ja samal ajal kinnitad, et usun neid, kuna ma daimoneid usun.“

(*Ap.* 26e-27e)

Kuigi siin ei ole tegemist kellegi tarkuse või teadmise kontrollimisega, näitab see siiski samamoodi: Meletos väidab, et Sokrates ei usu ühtegi jumalat, kuid tema varasemate (süüdistuskirjas tehtud) väidete ja risküsitluses saadud vastuste põhjal ei ole tal võimalik seda

väita. Teadmise kontrollis demonstreerib selline võte, et vestluskaaslasel ei saa tegelikult olla teadmist, kuna sellise tugeva teadmise korral, mida Sokrates silmas peab, ei eksiks vestluskaaslane üheski asjasse puutuvast punktis.

Viimasest Sokratese meetodi aspektist, demonstratsioonist, et väidetavalt tarkadel meestel ei ole tegelikult tarkust, ongi pärit Sokratese halb maine ja ajalooline süüdistus. On mõistetav, et need, kes aru ei saa, peavad tema tegevust „vale tõeks pööramiseks“: tuleb Sokrates, vestleb austatud ja targa mehega, ajab tema ja kõik teised segadusse ja siis üritab kõiki veenda, et see mees polegi tegelikult tark, vaid, et Sokrates ise on hoopis selle koha pealt tark (kuna suutis ju näidata, et teine ei ole). Ometi on Sokratesel oma kuulajaskond, kelle hulka kuulub ka muidugi Platon ise. Kuulajaskonnale on Sokrates omale kogunud, kuna pealtvaatajate jaoks on tema tegevus meelelahutuslik. Neile, kes suudavad järke pidada, pakub rahuldust see, kuidas Sokrates läbi uurib neid, kes end targaks peavad, kuid seda tegelikult ei ole (*Ap.* 23c, 33c) ja nad ka matkivad teda, kontrollides omakorda järele neid, kes arvavad, et midagi teavad (*Ap.* 23cd). Need inimesed, kelle teadmatust niimoodi demonstreeritakse, saavad vihaseks, ja mitte enda või nende noorukite peale, vaid Sokratese peale, kes olevat neile õpetanud, et tuleb niimoodi käituda. Oma arutuse tõttu nimetavad nad seda noorsoo rikkumiseks ja omistavad talle veel paljugi muud, mida filosoofide (või pigem sofistide) kohta öeldakse. Sealt ongi pärit teine, Sokratese vastu ametlikult esitatud, süüdistus (*Ap.* 23d).

„Sokrates rikub seadust sellega, et ajab hukka noorsoo; ta ei tunnista jumalaid, keda linn on omaks võtnud, vaid teisi, uusi *daimoneid*.“ (*Ap.* 24c). Mõlemad pooled sellest süüdistusest lükkab Sokrates ümber eelpool mainitud Meletose risküsitluses. Esimese poole jaoks kasutab ta argumentatsiooni, mis toetub eeldusel, et mitte keegi ei taha endale tahtlikult halba – see on puutepunkt ühe „Menonis“ esineva argumendiga (*Men.* 77d-78b), millele hiljem seda teost analüüsides ka viitan. Kui Sokrates rikuks oma kaaselanikke, muutuks tema enda elu seetõttu halvemaks; ei ole tõenäoline, et ta tahtlikult noorsugu rikuks. Kui ta aga seda tahtlikult ei tee, siis ei saa teda ka kohtus süüdistada (*Ap.* 26a). Siiski ei piisa Sokratese jaoks sellest, et teda ei saaks noorsoo rikkumises seaduslikult süüdistada. On vaja ka selgitada, miks ta seda kindlasti ei tee. Ta paistab eeldavat, et noorsoo rikkumine hõlmab endas õpetamisega halvasti tegelemist. Õpetamisega ta kindlasti aga ei tegele (*Ap.* 30ab, 33b). Sokrates avaldab küll mingisugust mõju oma kuulajatele – nagu varem mainitud, on tal oma kaaskond noori ja vanemaid. Ta loodab ka, et tema töö, vooruse kohta käivate küsimuste küsimine ja selle kohta rääkima kutsumine, jääb kellelegi külge (*Ap.* 31b), kuid ei nõua vestluskaaslaselt õppimist ja ta teeb oma tööd tasuta. Isegi, kui saaks tema tegevust õpetamiseks nimetada, siis kindlasti ei tee ta seda halvasti: mõned

tema kaaskonnast, kes nooruses tema nõuandeid ja vestlusi kuulasid, on juba vanaks saanud. Ometi ei süüdistata ei nemad ega ka nende omaksed Sokrateses selles, et ta oleks nad hukka ajanud. Süüdistused tulevad vaid nendelt, kes ei ole tema kaaskondlased (*Ap.* 33c-34b). Lisaks kõigele sellele on tema tegevus lihtsalt vooruslik ja ei saa halba kaasa tuua.

Sokraatilise meetodi vooruslikkus tuleb kahest aspektist: esiteks Sokratese elutöö jumalik päritolu ja teiseks teemad, millele vestlused keskenduvad. Kõigis Platoni kirjutistes on implitsiitne, et jumalik peab olema ja saab olla ainult hea. Nagu kirjeldasin eelpool, sai Sokrates tõuke tarkade inimestega vestlemiseks oraakli väitest. Tema elutöö, võltstarkade teadmatuse demonstreerimine, sai ilmseks aga alles siis, kui Sokrates oli läbi käinud kõik võimalikud inimeste rühmad, kelle juurest lootis tarkust leida (kõnemehe, riigimehe, käsitöölise, poeedi). Ta tuvastas, et nad ei ole tegelikult targad. Jäi vaid üle võimalus, et Delfi oraaklilt saadud väide oli mõeldud mõistatusena ja too ei pidanud silmas seda, et just Sokrates tark on, vaid pigem, et oleks targem mõista (nagu Sokrates), et inimestel puudub tegelik teadmine: „Teie hulgast on kõige targem see, kes nagu Sokrates mõistab, et tõeliselt pole tema tarkus midagi väärt.“ (*Ap.* 23b). Vaid jumalik tarkus on midagi väärt ja see inimlik tarkus, mis inimesed väidavad endal olevat, on väärtusetu. Isegi, kui nad teavad midagi inimlikult kasulikku, nagu käsitöölised, ei tea nad ikkagi kõiki tõdesid maailma kohta (*Ap.* 22d). Jumalik ülesanne seisneb demonstreerimises, et 'tarkade' tarkus ei ole midagi väärt. Oraakli väitega seostub sokraatilise meetodi teene vestluskaaslasele, mis saab teistes uuritavates teostes tähtsaks positiivseks tulemuseks: eneseteadmine. Inimene, kes ei tea midagi ja ka teab, et ta ei tea, on igal juhul paremal järjel kui see, kes ei tea midagi, aga arvab, et teab. Seda enam, kui see teadmine on asjadest, mida Sokrates peab kõige tähtsamaks, nimelt voorusest: „... just nimelt voorusest tulenevad nii raha kui ka kõik muud inimelu hüved, isiklikud ja ühiskondlikud.“ (*Ap.* 30b).

Otseselt eneseteadmise kasulikkust „Sokratese apoloogias“ välja ei öelda, kuid sellele leiduvad mõned kaudsed viited. Sokrates ütleb: „Aga kas pole kõige häbiväärsem võhiklus, ateenlased, kujutleda, nagu teaksid midagi, mida sa tegelikult ei tea?“ (*Ap.* 29b)“ ning „.../ käin ringi ja püüan veenda igaüht, olgu noort või vana, et ta esmajoones ei tunneks muret keha ja raha pärast, vaid kannaks hoolt selle eest, et hing muutuks võimalikult väärtuslikuks.“ (*Ap.* 30b). Sokrates nimetab „Sokratese apoloogias“ väärarvamust, nagu keegi teaks midagi, mida ei tea, suureks võhiklikkuseks ja kannustab inimesi oma hinge väärtuslikumaks muutma. See võib olla paralleel „Sofistis“ esitatud kirjeldusega ülla sofistite tegevusest (*Sph.* 228c-231a), kes puhastab hinge võhiklikkusest. Inimeste paremaks muutmine oli mingil määral osa tema elutööst: „Püüdsin igat teist veenda, kinnitan seda, et keegi enne ega rohkem ei hakkaks

muretsema oma isiklike asjade pärast, kui ta pole veel muret tundnud iseenda ja selle pärast, kuidas võimalikult paremaks ja mõistlikumaks muutuda“ (*Ap.* 36c). Siiski ei viidata „Sokratese apoloogias“ nii selgelt eneseteadmisele kui sokraatilise meetodi tulemusele kui seda tehakse „Menonis“ ja „Theaitetoses“.

„Sokratese apoloogias“ leidub ka teine kaudselt viidatud viis mõistmaks, mis kasu sokraatiline meetod vestluskaaslasele tuua võib. Selle viisi mõistmise võtmeks minu põhiküsimises saab aga üks varjatud eeldus, millele juhivad tähelepanu mõlemad teosed, millel peatun „Theaitetose“ jaos: Platon peab teadmist vooruseks – ükskõik kas see on moraalne voorus, intellektuaalne voorus või mõlemad üksteisest sõltumatult (Giannopoulou 2013: 9, Sedley 2004: 18). Vaadates teadmisele kui voorusele, mille puudumist Sokrates demonstreerib, on lihtne aru saada, miks Sokrates oma tegevust siin linnale hüveks loeb. Seletuseks võib võrrelda seda voorust ühe (meie jaoks) intuitiivsema voorusega – vaprusiga. Kui linnaelanikud peavad vapraks kedagi, kes ei ole vapper, siis nad eksivad. Oma tegevuses üritavad nad teda emuleerida, püüdes ka ise samamoodi vooruslikud olla. Demonstreerimine, et see inimene ei ole vapper, on linnaelanikele hüveks (kuna nad ei ürita enam tema moodi olla vaid otsivad vaprusiks uut mõõdupuud) ja tänu sellele saab kogu linn vooruslikumaks.

Minnes siit tagasi eelduse juurde, et naabrid ja kaaskodanikud mõjutavad arvestataval määral inimese elukvaliteeti (*Ap.* 25c-e), tulebki välja sokraatilise meetodi kasu minu poolt uuritavas sfääris, st meetodi kasulikkus vestluskaaslase jaoks. Kui on demonstreeritud, et võltstargal ei ole tarkust, võib ta selle peale pahane olla, kuid pealtvaatajate jaoks on tegemist vähem isikliku küsimusega ja nad võivad Sokratesega nõustuda. Juhul, kui kaaskodanikud nõustuvad Sokratesega, et see, mida esitas võltstark, ei ole teadmine, manitsevad nad teda pigem käituma demonstreeritud tulemusele vastavalt. Samuti, kui pealtvaatajad on nõus Sokratesega, et just vooruse küsimused on kõige tähtsamad, võivad nad omakorda avaldada survet voorustele keskendumisteks. Ja isegi, kui kaaskodanikud ei suuda Sokratese vestluskaaslast hiljem manitseda vooruslikumalt käituma elab ta ikkagi paremas linnas ja tema elu on vähemalt selle võrra parem. Niimoodi on „Sokratese apoloogias“ Sokratesega vestlemise kasulikkus esitatud ühiskondliku elu kaudu. Vestluskaaslane võib küll sellest kohe mitte aru saada, kuid kui sellega paraneb terve ühiskond siis lõpuks aitab see ka vestluskaaslast.

„Sokratese apoloogias“ esitatud Sokratese metodoloogia seisneb siis, eelkõige vooruse kohta käivates küsimustes, teadmiste järele kontrollimises. See tegevus on linnale suur hüve ning peaks tegema kuulajaid ja vestluskaaslasti vooruslikumaks, kuna ühelt poolt innustab Sokrates kaaselanikke rääkima vooruse küsimustest ja teiselt poolt, kui näidatakse vooruse

(teadmise) puudumist siis võivad linnaelanikud mõjutada üksteist vooruslikuma käitumise suunas. Leidub ka viide sellele, et vestluskaaslase teadmatuse demonstreerimine teeb tema hinge paremaks. Tasub tähele panna, et Sokrates ei võta siin endale vastutust kellegi harimises: „Ja kas keegi neist seetõttu paremaks muutub või mitte, see pole õiglane, et mina selle eest vastutust pean kandma, /.../“ (Ap. 33b). Tema täidab oma jumalikku ülesannet ja sellest on inimestele tingimata kasu, kuid ta ei anna mingit garantiid ega pretendeeri õpetajaks.

2. „Menon“

„Menon“ on dialoog Sokratese, Menoni ja ühe (teoste sisese kronoloogia järgi) hilisema Sokratese-süüdistaja Anytose vahel, mille osaks on ka demonstratsioon 'meenutamisest' ühe Menoni orja peal. Tegelikult elu kronoloogias võib „Menonit“ pidada Platoni varajase ja keskmise perioodi piiri peal olevaks teoseks, millest annab tunnistust ka osalt väga varajaste dialoogide sarnane Sokratese tegelaskuju teose alguses (Sedley 2004: 2) ja dialoogis hiljem üleminek teistele eeldustele. Dialoogi põhiküsimuseks on, mis ja milline on voorus. Mina uurin sissejuhatavat osa (esimene, Menoni paradoksiga lõppev, vestlus) ja Sokratese demonstratsiooni meenutamisest õppimise asemel vestluses orjaga. Uuritavates osades esineb Sokrates oma vestluskunstiga kahes vormis: kõigepealt klassikaline, varajastest dialoogidest ja „Sokratese apoloogiast“ tuttav, teadmiste puudumist demonstreeriv Sokrates, keda nimetan sokraatiliseks. Selle meetodi tulemuseks on teatavat sorti eneseteadmine, kus vestluskaaslane mõistab, et ta tegelikult ei tea, millest räägib. See on siin vajalik eeltingimus teadmiseni jõudmiseks. Hiljem aga muundub ta Platoni-Sokrateseks, kes teeb uusi eeldusi ja pakub oma tegevusele palju positiivsemat tulemust, nimelt võimalust teadmiseni jõuda. Seda tegelaskuju nimetan platonistlikuks.

Dialoogi esimestest lausetest tuleb mängu veel üks osa Sokratese karakterisatsioonist, mis on tuttav küll teistest sokraatelistest dialoogidest, kuid mida „Sokratese apoloogias“ ei esitatud. See on Sokratese keskendumine definitsioonidele ja definitsiooni primaarseks pidamine. Kui esimese asjana soovib Menon küsida, kas voorus on õpetatav, vastab Sokrates talle omakorda küsimusega sellest, mis voorus üldse on (*Men.* 70a). See küsimus definitsioonist võib aga olla ka eksitav, nagu selgitab Benson (Benson 2011: 1). Tegemist ei ole küsimusega, millele saaks vastata sõnaraamatut kasutades, vaid see on küsimus asja olemusest. Ta küsib seda, mis on omane vaid ja kõigile mingit liiki asjadele; mistõttu on F asjad F (Benson 2011: 194-195). Tema otsitavat definitsiooni ei saa anda tuginedes vaid tõesele arvamusele ja põhjendusele; teda huvitab reaaldefinitsioon mis väljendab robustsemat sorti teadmist: „[Sokrates] on huvitatud tugevamast, robustsemas mõttes teadmisest, ja just selline teadmine on see, mida ei saa inimesel olla F kohta ilma, et ta teaks mis on F.“ (Benson 2011: 197).

Niisiis, definitsiooni primaarsusest lähtuvalt, algab esimene pool uuritavast dialoogi osast küsimuse esitamisega sellest, mis on voorus ning lõppeb Menoni paradoksiga – ei ole võimalik otsida seda, millest midagi ei teata ja ei ole vajadust otsida seda, mida teatakse. Kui paradoks peab paika, siis on õppimine ja teadmiseni jõudmine võimatu. Sellele paradoksile

püüabki vastata 'meenutamine'. Kuid enne seda tegutseb klassikaline Sokrates nii, nagu tema tegevus oli esitatud „Sokratese apoloogias“. Lisaks sellele üleminekule sokraatilisest Sokratesest platonistlikuks Sokrateseks on esimeses pooles ka mitu märguannet sellest, et tegemist on Sokratesega nii, nagu teda nähti „Sokratese apoloogias“. See, mida ta teeb, on täpselt, nagu eelpool mainitud: tuleb Sokrates, kes näitab, et Menon ja tema sõber Gorgias ei tea tegelikult, mis on voorus, aga kui omakorda temalt küsida, siis ta väidab jällegi, et ei tea. Sellele mainele viitab ka Menon: „... ma ju kuulsin juba enne sinuga kohtumist, et sa muud ei tee kui oled ise segaduses ja teed nii, et ka teised on segaduses.“ (*Men.* 79e-80a). Ka vestlus liigub rada pidi, millele võib näiteks „Euthyphronist“ paralleeli leida. Kui Sokrates küsib vooruse olemuse kohta, ei saa ta vastuseks mingit universaalset definitsiooni voorusest, vaid hulga näiteid voorustest (*Men.* 71e-72c, 74a). Kui Sokrates küsib Euthyphronilt, mis on vaga, saab ta alguses vastuseks näite, ja manitseb vestluskaaslast, et too ütleks lihtsalt näidete esitamise asemel mingi definitsiooni (*Euthphr.* 6e). Tähelepanu väärrib, et sarnase märkuse teeb Sokrates ka kolmandas siin töös vaadeldavas teoses „Theaitetoses“ (*Tht.* 146e), milles esitatud Sokratese 'sokraatilisusest' tuleb juttu kolmandas osas. Tuleb ette ka hetk, kus Sokrates kasutab Menoni veenmiseks täpselt sama argumenti, mida kasutas „Sokratese apoloogias“ Meletost risküsitledes. Pean silmas siin teoses esitatud argumentatsiooni: „Niisiis on ilmne, et need, kes seda [et halvad asjad on halvad] ei tea, ei soovi mitte halbu asju, vaid neid, mida nad peavad headeks, mis aga on halvad /.../ Niisiis ei taha mitte keegi, Menon, halbu asju.“ (*Men.* 77d-78b) ja „Sokratese apoloogias“ (*Ap.* 25c-e) toodud argumente, mille järgi Sokrates ei saaks tahtlikult noorust hukka ajada, kuna on mõeldamatu, et keegi teeks iseendale tahtlikult kahju. See enesele teadlikult mitte halva soovimise eeldus on Platoni/Sokratese jaoks nii enesestmõistetav, et „Sokratese apoloogias“ ei ole tarvilik isegi Meletoselt sellega nõustuvat vastust välja pigistada.

Kõige tähtsam puutepunkt selle dialoogi esimeses osa, „Sokratese apoloogia“ ja Sokratese klassikalise karakterisatsiooni vahel on aga väide, et Sokratesel puudub teadmine uurimise all olevast: „Sest ma ei aja ju ise vastuseid teades teisi kitsikusse, vaid pigem olen ise kõige suhtes kitsikuses ja ajan nii ka teised kitsikusse. Ka nüüd, vooruse puhul, ei tea mina, mis see on /.../“ (*Men.* 80c). Sellele järgneb üpris selge üleminek metodoloogias ja karakterisatsioonis. Eristuseks nimetan „Sokratese apoloogia“ sarnast sokraatiliseks Sokrateseks ja üleminekujärgset platonistlikuks Sokrateseks. Need nimetused ei viita mingile otsustusele sellest, kas enne ja pärast demonstratsiooni on tegemist Platonile või Sokratesele kindlalt omistatavate eelduste ja väidetega – demonstratsioon võib olla ka lihtsalt vestluslik võte, et Menonit edasi arutlema innustada. Platonistlikuks nimetan seda üleminekujärgset

Sokratest, kuna see tegelane võib (kuid ei pruugi, ning nagu mainitud, hoidun otsust langetamast) võtta seisukohti, mis tulevad puhtalt Platonilt (st mitte mingil määral varem esinenud Sokrateselt) ja seega olla täiesti erinev varasemast karakterisatsioonist. Pärast üleminekut demonstreerib Sokrates orja peal, mida tähendab, et see, mida nimetatakse õppimiseks, on tegelikult meenutamine. Kogu demonstratsiooni vältel Sokrates ise tunneb geomeetriat (Weiss 2001: 82-83) ja teab, kuhupoole orja oma küsimustega suunata. Sokratese teadmise või mitteteadmise implikatsioonide juurde tulen tagasi pärast selgitust, miks teda platonistlikuks nimetan ja milline on tema meetod, mis peaks demonstreerima, et Menoni paradoks on väär.

Menoni paradoksi lahendamiseks toob Platon selles teoses hinge surematuse ja meenutamise kui õppimise teesid. Inimese hing olevat surematu ja kõike olemasolevat varasemates eludes tundma õppinud. Selleks, et saavutada teadmist, on vaja vaeva näha ja otsida, kuni leitakse üles otsitav. Õppimine ja teadmise saavutamine ongi lihtsalt meenutamine sellest, mis inimesena hetkel meelde ei tule, kuid millest teadmine hinges olemas on (*Men.* 81b-d, 86ab). Kuna hinges on olemas teadmine, siis on võimalik otsitav ära tunda, kui ta lõpuks üles leitakse. Selle demonstreerimiseks palub Sokrates üht Menoni orjadest, kellele ei ole keegi kunagi geomeetriat õpetanud, endaga vestlema. Vestluse eesmärgiks on näidata, et ori suudab Sokratese küsimustele vastates lahendada geomeetrilist ülesannet, olemata geomeetriat õppinud. Seda ülesannet lahendades ta 'meenutab' teadmisi geomeetriast, mis ta hing on omandanud varasemates eludes. See tähendab, et paradoks on vale – õppimine on võimalik.

Üleminek 'platonistlikuks' Sokrateseks toimubki just siis, kui Sokrates esitab müüdi hinge surematusest ja argumenteerib, et õppimine on tegelikult meenutamine (*Men.* 81b-d). Siin ja järgnevalt väidab Sokrates mitut asja, millega „Sokratese apoloogias“ esitatud Sokrates end sidunud ei ole. Esiteks, hinge surematuse ja uuestisündimise eeldus (*Men.* 81bc). „Sokratese apoloogias“ teeb Sokrates selgeks, et ta ei tea mis saab hingest pärast surma ja nimetab väitmist, nagu keegi teaks, suurimaks võhiklikkuseks (*Ap.* 29b, Weiss 2001: 66). Samas ei välistanud Sokrates hinge edasiminekut maisest kehast teispoolsusesse: „Suremine on üks kahest: kas muutumine eimiskiks, tähendab, surnul ei ole enam mitte mingeid tundeid, või vastavalt pärimusele teatud muudatus, hinge ümberasetumine siinsetest paikadest mingisse teise kohta.“ (*Ap.* 40c) kuid kindlasti ei väitnud ta seda kindlalt ja veelgi enam, ei eeldanud, et on mingisugune tagasitulek teispoolsusest vaid eeldas vastupidiselt, toetudes pärimusele: „Peale kõige muu on [Hadesse elanikud] õnnelikumad siinsetest veel selle poolest, et nad alatiseks surematuks jäävad.“ (*Ap.* 41c). Teiseks, seda Sokratest võib nimetada õpetajaks, erinevalt

„Sokratese apoloogias“ esitatud (*Ap.* 20bc,33b) väga kindlatest väidetest, et Sokrates ei ole õpetaja. „Menonis“ ütleb Sokrates: „Kogu otsimine ja õppimine on seega meenutamine“ (*Men.* 81d) ja hiljem kinnitab, et tema stiilis vestluskaaslase küsitlemine viib teadmiseni (*Men.* 85c). Kuna seesugune küsimuste küsimine (ja seega meenutama aitamine) on Sokratese jaoks igal juhul tüüpiline ja kuna kogu õppimine on meenutamine on kas tema ise õpetaja või pole mitte keegi õpetaja. Kolmandaks, demonstratsioonis orjapoisi peal teab Sokrates õiget vastust kogu ülesandele ja seega ka igale küsimusele, mille küsib. Teadmine küsimuse all olevast pole aga kindlasti osa sokraatilise Sokratese karakterisatsioonist, millele viidati ka „Menonis“ (*Men.* 80c). Viimased kaks aspekti (õpetamine ja teadmine) on Weissi järgi ka tihedalt seotud:

„[Sokratese] väide „Sokratese apoloogias“, et ta ei õpeta (*Ap.* 20bc), ei ole lahutatav väitest, et ta ei tea midagi (*Ap.* 21b). Tõepoolest, kõik tema vastuväited „Sokratese apoloogias“ sellele, et ta õpetaja oleks, võib tagasi viia järjekindlale rõhutamisele, et tal ei ole mingit tarkust, mida edasi anda.“ (Weiss 2001: 98).

See, mida Sokrates siin orjapoisi peal demonstreerib ei ole midagi muud kui geomeetria õpetamine, mida Sokratesel on võimalik teha, kuna ta oskab geomeetriat.

Demonstratsiooniks joonistab Sokrates liivale ruudu ja palub orjal leida sellest ruudust kaks korda suurema pindalaga ruudu külje pikkus. Kui ori alguses vastab julgelt, et kaks korda pikema külje pikkusega saaks ka kaks korda suurema pindalaga ruudu, näitab Sokrates orjale, et ta eksis. Ori pakub uuesti, kuid eksib jälle. Pärast teist eksimust ei oska ta enam midagi välja pakkuda. Tema teadmatus on välja toodud. „Menonis“ viidatakse sellele Sokratese destruktiivsusele läbivalt kui tuimastamisele. Pärast Menoni väidetes probleemide leidmist lausub too: „/.../ ja mulle näib, et sina tegid minuga praegu sedasama [- tuimastasid mu]. Sest nii minu hing kui ka suu on tõepoolest tuimastatud /.../“ (*Men.* 80a). Kui nüüd on näidatud, et kuigi ori oli tuttav sellega, mis on ruut, ei tea ta siiski ruudust piisavalt, et geomeetriaülesannet lahendada, öeldakse, et ka ori on tuimastatud: „ajasime ta kitsikusse ja tuimastasime just nagu teeb raikala“ (*Men.* 84b). Kuid see tuimastamine on positiivne. Sokratese destruktiivsus, näitamine, et vestluskaaslane tegelikult ei tea, on vajalik eeltingimus selleks, et keegi üldsegi üritaks 'meenutada', st asuks tee teadmise suunas: „Nüüd, mitte teades, otsib ta meelsasi vastust, enne aga arvas ta, et räägib kergesti ja paljudele ja sageli kahekordse kujundi kohta tõtt, et sel peab olema kahekordse pikkusega külg.“ (*Men.* 84bc). Menon on Sokratesega nõus, et tuimastamisest on kasu. Esimese poolega demonstratsioonist orja peal sai õigustatud nii orja segadusse ajamine kui ka sellele eelnenud Menoni enda segadusse ajamine, kuna mõlemat nimetati tuimastamiseks. Destruktiivne Sokratese metodoloogia saab siin õigustatud, mitte lihtsalt „Sokratese apoloogia“ kombel küsimusaluste teemade, ülesande jumalikkuse ja

ühiskondliku mõõtmise tõttu, vaid kuna see on vajalik selleks, et inimene üldsegi hakkaks otsima tegelikku teadmist. Nagu väidab ka Burnyeat (Burnyeat 1977: 12), on eneseteadmine, ehk oma teadmise piiride teadmine, suurim heategu, mida sokraatiline meetod vestluskaaslasele pakub.

Pärast veel mõningaid küsimusi ja vastuseid Sokratese liivale joonistatud kujundite kohta mõtleb ori välja, et kaks korda suurema pindalaga ruudu saab, võttes selle külje pikkuseks esimese ruudu diagonaali. Siin toimub väga tugev suunamine: „Targad mehed nimetavad seda diagonaaliks; kui selle nimi on diagonaal, saame me diagonaalist, nagu sa väidad, Menoni ori, kahekordse kujundi?“ (*Men.* 85b); ori ei tea diagonaalist ja selle omadustest midagi, kuid Sokrates tuletab selle joonisel ja juhib ta õige vastuseni. Niimoodi mitu korda dialoogi pidades on võimalik jõuda teadmiseni, st sokraatiline meetod võimaldab teadmiseni jõudmist (*Men.* 85c). Seda demonstratsiooni peab Menon piisavaks, et uskuda, et õppimine on tegelikult meenutamine. Minu arvates saab sellele demonstratsioonile vaadata kaheti, kuid otsuse langetamine ei ole selle töö kontekstis ka tähtis. Esitan järgnevalt need kaks vaadet ja seletan, miks nende vahel otsustamine vajalik ei ole.

Selleks, et otsustada demonstreeritud meetodi rakendatavusest tähtsamatele küsimustele (nagu põhiteemaks olnud küsimus voorusest) peaks kõige fundamentaalsemalt otsustama, kas sellel platonistlikuks nimetatud Sokratesel on mingi teadmine. Uuritava dialoogi esimeses pooles ütles Sokrates selgelt, et on ka ise segaduses; ta ei tea voorusest midagi. Selline Sokrates, kellel puudub teadmine otsitavast, ei suuda kindlasti sama hõlpsasti juhtida vestluskaaslast õigesti vastama küsimusele „Mis on voorus?“. Niimoodi jääb demonstratsioonist valelik mulje: „Menon tahab näha, kuidas pimedad saavad pimedaid juhtida; Sokrates näitab talle, kuidas nägijad saavad pimedaid juhtida“ (Weiss 2001: 83). Kui demonstratsiooni eeldused ei peegelda Sokratese enda vaateid ja ei vasta täpselt sellele, kuidas raskemates küsimustes tõeni jõutakse, on tegemist lihtsalt vestlusliku võttega veenmaks Menonit edasi arutlema. Talle on meele järgi teatraalsus, kiire ja võidukas demonstratsioon: „Sest see vastus, Menon, on teatraalne, nii et see meeldib sulle rohkem kui [teine].“ (*Men.* 76e). Tegelik tee teadmiseni on aga palju pikem ja vaearikkam. Vestluskaaslase meelitamine selleks, et ta oleks sokraatilise meetodi jaoks vastuvõtlikum, ei ole kindlasti kõigi teoste lõikes Sokratese jaoks haruldane võte, ning Weiss väidab, et just niimoodi peakski sellele ka siin vaatama: „Menoni“ teesile, et kõik õppimine on meenutamine, ei peaks siis vaatama kui sokraatilisele või platoonilisele dogmale. See on, nagu näeme, lohakalt ja kiiresti kokku pandud vast arutatud pütagoorlaslikest mõtetest. (Weiss 2001: 69). Sellesse müüti uskumise kasulikkus ulatub nii kaugele, kuivõrd ta lubab Menonil ja Sokratesel edasi töötada vooruse otsinguil, kui alternatiiv oleks uskuda Menoni paradoksi ja

alla anda (Weiss 2001:69). Sel juhul ei pea arvama, et on tegemist uut sorti Sokratese tegelasega, kellel oleks teadmine otsitavast ning see, et tal demonstratsioon teadmine geomeetriast olemas oli, on tegeliku meetodi suhtes kõrvaline. Sokrates kinnitab ka „Menonis“ mõneti seda vaadet: „Ja mis puutub mu teistesse väidetes, siis ei saa ma neis üleliia kindel olla; aga seda, et arvates, et tuleb otsida, mida ei teata, saame me paremaks ja vapramaks ja vähem laisaks kui siis, kui me arvame, et seda, mida me ei tea, ei ole võimalik leida ega tule ka otsida“ (*Men.* 86bc). Kui demonstratsiooni näol oli tegemist lihtsalt trikiga, siis oli see trikk õigustamiseks sokraatilise meetodiga edasi töötamist, mis on kasulik, isegi kui ei leita vastust algsele küsimusele, kuna 'tuimastamisest' on kasu.

Alternatiiv oleks otsustada, et tegemist ongi tegelaskujuga, mis otseselt esitab puhtalt Platoni mõtteid ja keda võib nimetada, tugevamas mõttes kui seni kasutatud, platonistlikuks. Platonistlikul Sokratesel on teadmine küsitavast. Sellele viitab tema taust. Ta ei ole hinge surematusest õppinud hiljuti, vaid tükk aega varem (*Men.* 81a) ja on ka siis järelkult sellest lähtuvalt tükk aega töötanud, kuna ei ole noor mees. Ei ole tõenäoline, et tal puuduvad siiani teadmised sellistest tähtsatest küsimustest, kui ta nii tõsikindlalt väidab, et just temaga koos vesteldes jõutakse teadmiseni. Sokratesega korduvalt vesteldes jõutakse teadmiseni – on võimalik, et tal ei ole õnnestunud mitte kellegagi piisavalt dialooge pidada, et midagi meenutada. Kuid sel juhul muutuks küsitavaks tema kindel väide (*Men.* 85c), et just see on tee teadmiseni. Kui platonistlikul Sokratesel on teadmine otsitavast, suudab ta ka vestluskaaslast osavalt selleni juhtida, nagu juhtis orja geomeetriaülesande lahendamiseni. Siin kumab mõneti läbi David Sedley välja pakutud lahendus, mille järgi kavandab Platon „Menonis“ ja „Theaitetoses“ Sokratese tegelaskujust ämmaemanda platonismile. Kui ori algsest 'tuimastati', siis näidati, et see, mida ta arvas end varem teadvat, oli tegelikult väärarvamuste kogum. Teadmiseni juhib platonistlik Sokrates, st selline Sokrates, kellel on teadmine Platoni leitud tõdedest, lugeja asi oleks ainult piisavalt Platoni dialooge lugeda et ka selleni jõuda. Sel juhul siis on tegemist üleminekuga sokraatiliselt 'tuimastavalt' Sokrateselt puhtalt Platoni oma väiteid esitavale ja kindlalt tõeni viivale Sokratesele. Kuid ka sel puhul on sokraatiline meetod õigustatud ja kasulik vestluskaaslasele ja lugejale ühtmoodi kui 'tuimastav' ja Platoni tõdedeks ette valmistav.

Mõlemal juhul on sokraatiline meetod (justnimelt sokraatiline, sest kui otsustada teise võimaluse kasuks, siis ei oleks pärast üleminekut tegemist enam sokraatilise meetodiga vaid mingisuguse Platoni õpetusega) vestluskaaslase jaoks ühtmoodi kasulik ja arendav, seda isegi juhul kui lõpetatakse apoorias, kuna 'tuimastamine' on vestluskaaslasele kasulik. Sokraatiline

meetod demonstreerib vestluskaaslasele tema teadmiste ja arvamuste piire. Seda teeb ta, küsides vestluskaaslaselt millegi kohta reaaldefiniitsiooni ja sellega seostuvate eelduste ja järelduste kohta küsimusi küsides, varem esitatud Bensoni skeemi järgi. Teadmatuse demonstreerimine on vajalik eeltingimus teadmise otsingul.

3. „Theaitetos“

„Theaitetos“ on raamjutustusena sisse juhatud dialoog Sokratese, Theaitetose ja viimase õpetaja, Theodorose vahel. Põhiküsimuseks on „Mis on teadmine?“. Vaadates seda dialoogi koos „Menoniga“ või „Sokratese apoloogiaga“ võib teose tähendust üldises Platoni tööde kontekstis erinevalt lugeda. Kommenteerin selles osas ka kaht lähenemist: David Sedley lähenemist raamatust „The Midwife of Platonism“, mille järgi on selles teoses ja „Menonis“ kujundatud Sokrates kui keegi, kes valmistab lugejaskonna ette platonismi vastuvõtuks ning Zina Giannopoulou lähenemist raamatust „Plato’s *Theaetetus* as a Second *Apology*“, mille järgi kujutab see teos endast „Sokratese apoloogias“ esitatud kaitsekõne täpsustust ja edasiarendust. „Theaitetoses“ leidub tagasipöördumine Sokratese juurde, kes kontrollib vestluskaaslaste teadmisi. Seekord esitab ta end ja oma jumalikku missiooni erimoel, nimetades ennast ämmaemandaks, kes aitab vaimselt rasedatel järglase ilmale tuua ja siis kontrollib, kas tegemist on millegi tõeliselt järglaseks olemist väärivaga. Ta olevat selle kunstiga pikalt tegelenud ja sellel on olnud kolme sorti tulemusi: mõned sünnitusvaludes vaevlejad on ta saatnud sofistide juurde õppima, mõned on sünnituse poole pealt katkestanud ja nõnda läbi kukkunud, mõned aga on ilmale toonud palju ilusat (*Tht.* 150-151). Dialoogi lõpul aga ilmneb veel üks võimalik tulemus: sünnitus saab lõpule viidud ilma midagi ilusat ilmale toomata, kuid ometi on olnud sellest vestluskaaslasel kasu, muutes teda tasakaalukamaks inimeseks (*Tht.* 210c). Enne meetodi enda vaatlemist on vaja aga tähelepanu pöörata dialoogi sissejuhatusele ja selle sissejuhatuse tähendusele.

Dialoog algab Eukleidese ja Terpsioni aruteluga Theaitetose üle, kes on lahingus haavata saanud ning vaevleb ka düsenteeria käes. Nad kommenteerivad tema iseloomu ja seda, kui lummatud oli Sokrates temast olnud. Tuleb välja, et Eukleides on Sokratese jutustuse sellest vestlusest kirja pannud ja väga täpselt – ta olevat korduvalt Sokrateselt need kohad, mida täpselt ei mäletanud, üle küsinud ja raamatus ära parandanud. Dialoog jõuab lugejani nii, nagu Eukleidese ori selle ette loeb. Sissejuhatuses olevad Eukleides, Terpsion ja orjapoiss ei tule enam dialoogi lõpus esile, st dialoog on raamitud vaid sissejuhatusest, (*Tht.* 142a-143c). Selle sissejuhatuse eesmärk on, nagu väidab Giannopoulou, autorina tekstist eemalduda (Giannopoulou 2013: 22). Kuna Eukleides on Sokrateselt korduvalt teksti kirja pannes täpsustusi küsinud, jäetakse mulje, et tekst kannab Sokratese enda heakskiitu ja tegu on siin sokraatilise Sokratesega, mitte mingit Platoni doktriini edendavaga. See on tagasimineku selle Sokratese juurde, kes oma metodoloogias „Sokratese apoloogias“ ülevaate andis. Selle juures on kõrvalised nii dialoogi autor Platon kui ka selle fiktiivne kirjapanija teose-siseselt, Eukleides,

kuna ta on selle kirja pannud ilma narratiivita, otsekõnes ja seda loeb ette tema nimetu ori. Selline Sokrates esitab nüüd veel ühe kirjelduse oma tegevusest ja teeb seda võrdlemisi sarnaselt „Sokratese apoloogia“ omale.

„Theaitetose“ põhiteemaks on küsimus „Mis on teadmine?“. Teadmise küsimus on tähtis viide nii „Sokratese apoloogiale“ kui ka Sokratese tegelaskuju üldisele karakterisatsioonile. Kõigis kolmes uuritavas teoses väidab Sokrates, et tal ei ole teadmist ning oma „Sokratese apoloogia“ kaitsekõnes näeb Sokrates vaeva, et end eristada sofistidest, kes väidavad endal olevat teadmist ja kes väidetavalt annavad neid teadmisi ka teistele edasi. „Theaitetoses“ on uurimise all selle eristuse jaoks fundamentaalne küsimus teadmise olemusest. Kui sofistid väidavad enesel teadmine olevat, on vaja küsida, mis see täpselt on, mida nad omavad (Giannopoulou 2013: 9). Teadmise defineerimine on väga tähtis, eriti sellise Sokratese jaoks, kellel fiktsioonisisese tegevustiku järgi seisab ees pärast vestlust Theaitetosega kohtusse minek. Lisaks sellele on see kooskõlas sokraatiliste dialoogide ja „Sokratese apoloogia“ Sokratese karakterisatsioonina, keda huvitavad eelkõige vooruse küsimused – kuna Platon peab teadmist kindlasti mingit tüüpi vooruseks (Giannopoulou 2013: 9, Sedley 2004: 18).

Pärast seda, kui Theaitetos on vastanud küsimusele „Mis on teadmine?“, andes hulga näiteid (sarnaselt „Menonis“ (*Men.* 71e-72c, 74a) toimunule) erinevatest asjadest, mida ta peab teadmiseks, jõuab ta kitsikusse: ta ei oska ega julge anda mingit universaalset definitsiooni sellele küsimusele vastamiseks. Sokrates väidab, et see ei ole midagi halba ja polegi probleem, vaid need on lihtsalt sünnitusvalud, mis eelnevad millegi vaimse ilmale toomisele. Sokrates, tegeliku ämmaemanda poeg, on saanud jumalatelt ülesande olla meeste teadmiseks ämmaemandaks. Kui ta näeb kedagi, kes vaevleb Theaitetose kombel sünnitusvalude käes, on tema ülesandeks aidata vaimusünnitis ilmale tuua ja siis järele kontrollida, kas see ka midagi väärt on. Sokrates ise aga on viljatu – tal ei ole endal õnnestunud ühtegi järglast ilmale tuua, st tal ei ole teadmisi (*Th.* 149a-151d). Sellest võrdlusest innustatuna ja Sokratest uskudes pakub Theaitetos välja erinevaid definitsioone, kuid ükski neist ei ole vastuvõetav ja dialoog lõpeb apoorias.

Sarnaselt „Menonis“ esitatud platonistlikule Sokratesele lubab ka „Theaitetose“ Sokrates positiivseid tulemusi. See teadmine, milleni vestluse käigus on võimalik jõuda, tuleb ka selles teoses vestluskaaslase seest ja mitte Sokrateselt. Sokratese ülesandeks on see vaid ilmale tuua. Siiski tehakse mõlemal juhul väga erinevaid eeldusi. Alustades sellest, kas Sokrates teab midagi või mitte. Eelnevast analüüsist lähtudes võib öelda, et „Menonis“ oli mitte-tark vaid esimeses pooles esinenud 'tuimastav' Sokrates. On põhjust arvata, et hilisemal teadmiseni

juhataval Sokratesel on endal teadmine olemas, kui suudab vestluskaaslast seda meenutama juhtida. Sellele lisaks aga tehakse eristus veel fundamentaalsemas küsimuses: nimelt inimese teadmiste olemasolus sünnist surmani. „Menonis“ tehti selgeks, et inimese hing on surematu ja ta on varasemas elus selgeks õppinud kõik võimaliku ja teadmiste omandamine on lihtsalt meenutamine (*Men.* 81b-d, 86ab). „Theaitetoses“ aga loob Sokrates tuvila võrdpildi teadmistest inimese hinges. See on linnupuur, kuhu sisse pannakse erinevat sorti linnud – iga lind on omaette teadmine – ja mis kõige tähtsam, see puur on sündides tühi: „Väidame, et kui inimesed on lapseas, siis peab see hoidla olema tühi, kui lindude asemel kujutleda teadmisi.“ (*Tht.* 197e). Nendele kahele vastupidisele eeldusele vaatamata lubab Sokrates mõlemas teoses, et temaga vesteldes on võimalik jõuda teadmiseni.

„Theaitetoses“ kirjeldab Sokrates algul kolme sorti tulemust, mida ta on näinud oma ämmaemandakunstil olevat (*Tht.* 150-151). Mõned sünnitusvaludes vaevlejad on Sokrates kohe minema saatnud, kuna tema (juba „Sokratese apoloogiast“ (*Ap.* 31d, 40a) tuttav) kaitsev *daimonion* ei luba neid aidata. See tulemus väljendab Sedley sõnul adekvaatselt Sokratese vestluskaaslaste valikut Platoni dialoogides: ta eelistab vestelda arukate ja andekate noormeestega (Sedley 2004: 36). Mõned vestluskaaslased on olnud paljulubavad, kuid tal ei ole olnud piisavalt aega, et tööd lõpule viia: midagi ilmale tuua ja ka järele proovida, kas tegu on tõelise järglasega. Selliseid tulemusi võib näha näiteks „Euthyphronis“, kus vestluskaaslasel hakkab kiire ja ta lahkub (*Euthphr.* 15e) või kasvõi eelpool vaadeldud „Menonis“, kus Sokratesel endal hakkab kiire (*Men.* 100b). Kõige ambitsioonikam on aga selline tulemus, millele dialoogidest näidet ei leia: „/.../ nad on iseenese abiga ise avastanud ja ilmale toonud palju head.“ (*Tht.* 150d). Sellele ääretult positiivsele tulemusele paistab olevat vaid üks näide, mille Sedley välja pakub (Sedley 2004: 37). See 'õpilane', kes on iseseisvalt palju head ilmale toonud, on Platon ise.

Oma maieutilise kunsti kirjelduses lubab Sokrates aidata Theaitetosel midagi ilmale tuua, kuid ei öelda selgesõnaliselt, mida täpsemalt hakatakse sünnitama või et mis on ämmaemandakunsti objektiks. Esmapilgul võiks öelda, et sünnitavad asjad on definitsioonid või mõtted küsitavast, kuna dialoogi käigus just postuleeritakse ja lükatakse ümber erinevaid definitsioone teadmisest. Tundub, et see ei oleks siiski õiglane. Vaadates kõige positiivsemat välja pakutud maieutika tulemustest (*Tht.* 150d), ei ole tõenäoline, et ta hindaks väga kõrgelt kellegi võimet nominaalselt asju defineerida või neist tõeselt (kuid teadmisetä) rääkida – seda enam, kui see kirjeldus peaks vastama Platonile endale. Meenutan Bensoni analüüsi Sokratese definitsioonile suunatusest: „[Sokrates] on huvitatud tugevamast, robustsemas mõttes

teadmisest, ja just selline teadmine on see, mida ei saa inimesel olla F kohta ilma, et ta teaks mis on F.“ (Benson 2011: 197) ning „Sokratese apelleerimine definitsioonilise teadmise primaarsusele viitab, et teda huvitab vähe – kui üldse – sellist sorti [nõrgem] teadmine.“ (Benson 2011: 197). Ilmaletoodu on pigem see tugev, robustne teadmine või täpsemini öeldes demonstratsioon teadmisest. On loomulik eeldus, et kui kellelgi on tegelik teadmine millegi kohta, siis ta ka ei eksi sellest rääkides ja mida iganes temalt selle kohta küsida, vastab ta ka korrektelt. Seega, Sokratese kui ämmaemanda kunst on küsitava kohta vestluskaaslaselt kõige relevantse pinnale toomine. Relevantse informatsiooni hulka kuuluvad lisaks välja pakutud definitsioonile nii eeldused, mille vestluskaaslane teeb teadlikult kui ka need, mis talle endale varjatuks jäävad. Sokratese ülesanne on need eeldused ja arvamused paljastada ja analüüsida nii neid kui ka postuleeritud definitsiooni. Kontrollimiseks vaadatakse jällegi kas väited on omavahel kooskõlas: „Nüüd aga, lihtsurelikena, eelistame me kõigepealt uurida iseeneses neid asju, mille üle me mõtleme, mis nad küll on, kas nad on meie arust üksteisega kooskõlas või ei ole kuidagi.“ (*Tht.* 154e). Selle kontrolli käigus saab selgeks, kas tegemist on tõelise järeltulija või pettekujutelmaga (*Tht.* 150c). Niimoodi toimub sünnitamine ja kontroll peaaegu korraga: kuna Sokratese metodoloogias kontrollitakse väidete kooskõllalisust ja sünnitamise käigus tuuakse välja palju erinevaid väiteid, saab juba sünnitamise protsessi käigus ilmnedas kooskõllalisus või selle puudumine. Sünnitusvalusid võib mõista kui teadmisele potentsiaalselt lähedal olemist. Kuna Sokrates usub Theodorose väiteid Theaitetose kohta, et viimane on arukas ja väga võimekas noormees (*Tht.* 148c), peab ta võimalikuks, et Theaitetose puhul ei ole tegemist võltsrasedusega, st ta võib tegelikult olla väga lähedal robustsele teadmisele sellest, mis on teadmine. Sokrates pakub Theaitetose sünnitusvaludele leevendust, meelitades vestluskaaslaselt välja nii definitsioone kui ka nende (varjatud) eeldusi – Theaitetos räägib Sokratesele palju rohkemat, kui ta oleks alguses arvanud end oskavat rääkida (*Tht.* 210b). Dialoogi lõpuks ei suudeta adekvaatset definitsiooni anda ja ei suudeta demonstreerida, et Theaitetosel on teadmine – kõik on sündinud tuulemunana.

Burnyeat annab sünnitusvaludele oma mõõtme: sünnitusvaludes vaevlev noor mees võib midagi Sokratese küsimustele vastates välja öelda või pakkuda mõne definitsiooni. See ei pruugi tähendada, et see on midagi, mida ta tegelikult usub, millele võib näha viitab Theaitetose kogelemine esimest definitsiooni esitades (*Tht.* 151e), vaid hoopis seda, et pähe on tulnud mingisugune mõte küsitava kohta. Sokratesega vesteldes uuritakse välja, kas ta on ka tegelikult valmis seda seisukohta võtma. Filosoofiaga tegeledes on tähtis, et lisaks mingi propositsiooni esitamisele oleks läbi mõeldud ka selle implikatsioonid. Ämmaemandakunst seisnebki nende

implikatsioonide ja eelduste väljatoomises ja kontrollimises ning on seega filosoofia jaoks kasulik tööriist (Burnyeat 1977: 12). Burnyeat ei poolda selgesõnaliselt seisukohta, et maieutikaga üritataks sünnitada teadmist. Eelnevat silmas pidades ei tundu ka sünnitusvaludele niimoodi vaatamine kuigi palju probleeme püstitavat. Kui avastatakse, et vestluskaaslane ei taha välja pakutut omaks võtta kuna see ei pea järele kontrollimisele vastu, on demonstreeritud vestluskaaslase teadmatust ehk sünnitatud 'tuulemuna'. Kui aga ei suudeta välja pakutavas probleeme leida ja vestluskaaslane võtab selle omaks, võibki olla tegemist sellega, et Sokrates aitab ilmale tuua teadmise.

Vaadet, et ämmaemandakunsti objektiks on teadmine, toetab ka teose lõpus antav kirjeldus sellele tulemusele, mis Theaitetosele osaks sai – algse kolme esitatud maieutika tulemuse hulgas ei olnud ju sellist, kus lõpule viidud töö puhul siiski midagi ei leitaks. Selle kirjelduse annab Sokrates vahetult enne lahkumist:

„Mu Theaitetos, kui sa nüüd pärast [seda vestlust] üritad millestki muust rasedaks jääda, ja kui sa jäädk, oled sa praeguse ülevaatuse täis paremaid mõtteid, ja kui sa oled viljatu, siis osutud sa kaaslastele vähem tüütuks ja leebemaks, kuna sa arukana ei arva enam end teadvat seda, mida sa ei tea. Sest ainult seda suudab minu kunst, rohkem aga mitte midagi.“ (*Tht.* 201bc)

Theaitetosega sai vestlus lõpule viidud, kuid ei suudetud leida vastust küsimusele „Mis on teadmine?“. Kokkuvõttes kasutatud sõnastusega ei pöörata tähelepanu kätte saadud informatsioonile, vaid sünnitajale. Neid kaht kõige intrigeerivamat (Sedley järgi Platonile omistatavat väga positiivset ja Theaitetosele omaks saanud) maieutika tulemust võib pidada erijuhtudeks. Esimesel juhul on tegemist ainsa näitega sellest, et Sokrates aitab ämmaemandana tõesti teadmist sünnitada, Theaitetose puhul aga prooviga seda tulemust korrata. Sokrates võis varasemate paljude vestluste kogemusest hoolimata loota, et nüüd palju kiidetud (*Tht.* 144ab) Theaitetosega vesteldes ja vestlust ka lõpule viies on võimalik teadmine ilmale tuua. Kuna Theaitetos ei arvanud, et tal teadmine oleks, oli võimalik algusest peale korrektselt käitudes Sokratese abiga midagi ilmale tuua ja see järele kontrollida. Tõelise järeltulija saamine ei õnnestunud, kuna neil õnnestus leida probleeme kõigi välja pakutud definitsioonide juures. Sel puhul tähendab sõnastus „ainult seda, rohkem aga mitte midagi“ leppimist, et kõige ambitsioonikamat tulemust ei õnnestunud korrata ja Theaitetosele saab osaks vaid samasugune kasu, nagu teistele vestluskaaslastele – ta teab, kui kaugel ta on teadmisest; ta teab, et ta ei tea ja ta ka teab, mida ta ei tea. See on parem positsioon kui varasem, lihtsam arvamus, et ta ei suuda öelda, mis on teadmine. Selleks, et teda aga selleni viia, pidi ta kõigepealt välja ütleva kõik, mida vähegi sel teemal öelda oskas – ta pidi sünnitama. Leppimisega, et Sokratese ämmaemandakunst suudabki üldiselt (kuna on olnud vaid üks erandjuhus Platoniga) vaid

inimesi paremaks muuta näidates seda, et inimesel puudub teadmine, jõuame tagasi väga lähedale „Sokratese apoloogia“ metodoloogiale, kuid selle positiivses valguses vaatamisega ka „Menonis“ esitatud destruktivse sokraatilise meetodi õigustusele. Sokrates üldiselt vaid avastab ja näitab, et vestluskaaslasel puudub teadmine, kuivõrd just see järele proovimine on ämmaemandakunsti üllaim ülesanne (*Tht.* 150b) ja sokraatilisi dialooge lugedes on selge, et ta ei ole leidnud oma tegevuse käigus leidnud tegelikku teadmist. Vestluskaaslane saab vestluse tulemusel selle võrra targemaks, et ei arva enam, et teab, kui Sokrates nii näidanud on. See tähendab ühelt poolt, et ta ei kuuluta enam väärarvamusi tõe pähe ja teiselt poolt, et ta on ette valmistatud edasi uurimiseks. See viimane aspekt ongi üks võtmetest Sedley käsitluses.

Mainisin eelnevalt, et „Menonis“ esineb Sokrates kahes rollis ja et need on Sedley lähenemise jaoks tähtsad. Algselt, selgelt destruktivsena, ajades vestluskaaslase segadusse ja hiljem, lubades teed teadmiseni. Destruktiivsele sokraatilisele meetodile positiivse mõõde andmine on esimene samm. Vaid siis hakkab inimene edasi otsima, kui ta on nõus, et tal ei ole tegelikult teadmist. Sellise arusaamiseni viib destruktivne Sokrates, keda näeme „Theaitetoses“ ja „Menoni“ alguses. Seetõttu on ka „Theaitetoses“ algsest tulemuste loetelust selle teose lõpptulemus välja jäetud – teose lõpus olemine jäädvustab destruktivse sokraatilise meetodi lugeja mälu kui intellektuaalselt kasuliku (Sedley 2004: 36-37). Teine samm on demonstreerida Platoni enda filosoofiat kui positiivseid tulemusi andvat, millele viitab „Menonis“ platonistlik Sokrates oma lubadusega aidata vestluskaaslane piisava järjekindluse korral teadmiseni. Sedley järgi kujundab Platon selliste kirjeldustega Sokratese metodoloogiast endast ja oma filosoofiast Sokratesele väärilise järeltulija ja ka loogilise jätku Sokratese elutööle. Teisisõnu on Sokrates ämmaemandaks platonismile ja destruktivne Sokrates oli vajalik, et lugejaskonda platonismiks ette valmistada. See tähendab muuhulgas ka seda, et Platonile võib omistada igale autorile loomuliku vaadet: soovi esitada kogu oma tööde korpust kui ühe mõttelise projekti arengut ja sujuvat vaadete muutumist ajast (Sedley 2004: 15). Kogu „Theaitetos“ on Sedley väitel kirjutatud selliselt, et seda lugedes tähtsaks lugejas platonistlikke mõtteid (Sedley 2004: 11). Sellest annab tunnistust ka filosoofia ajaloost tuttav käsitlus (nt Cornford 1935), mille kohaselt „Theaitetose“ läbikukkumine viitab sellest teosest ideedeõpetuse puudumisele ja nende vajalikkusele (Platoni jaoks) teadmise saavutamisel. Sedley käsitluses aga tähendab siin dialoogis edu saavutamata lõpetamine vaid näilist läbikukkumist: me peaksime dialoogi mõistma kui kirjeldust sellest, et õige ongi filosoferida ämmaemandakunsti abiga. Kui vaid maieutiline tegevus viib heade tulemusteni, siis ei tohigi dialoogis õiget vastust esitada: dialoogi lõpuks on lugeja viidud õigele vastusele väga lähedale,

kuid talle ei anta seda kätte. Lugeja ülesanne on sünnitus lõpule viia ja tõde ilmale tuua (Sedley 2004: 5).

Kui aga otsida seoseid „Theaitetose“ ja „Sokratese apoloogia“ vahel, võib tekkida veelgi intrigeerivam, ja võib-olla ka Sedley omaga ühildatav vaatepilt. Selle võimalikkusele Sedley ka viitab (Sedley 2004: 6), kuigi selle ühilduvuse leidmine väljuks suuresti selle töö ulatusest. Toetan Zina Giannopoulou väidet, nagu oleks „Theaitetos“ kirjutatud osalt täpsustusena „Sokratese apoloogia“, eristamaks Sokratest sofistidest ja kaitsmaks tema filosoofilist meetodit. Ühel juhul kohtukõnes oma meetodit kirjeldades ja teisel juhul seda meetodit rakendades. Sellise käsitluse puhul, kus „Theaitetoses“ on tegemist „Sokratese apoloogia“ kaitsekõne täpsustusega (ehk teisisõnu, taustaks on samasugune metodoloogia), võib laiendada selle teose lõpus tavaliselt negatiivseks peetavale sokraatilisele meetodile antud positiivse hinnangu ka „Sokratese apoloogia“ meetodile. Seega võib sokraatilise meetodi positiivseks tulemuseks pidada eneseteadmist ehk Sokratese sarnaseks saamist. Kuigi Giannopoulou raamatu rõhk on asetatud just „Theaitetose“ süviti filosoofiliste elementide ühendamisele „Sokratese apoloogiaga“ annan siin ülevaate kõige selgemast hilisemas teoses olnud viitest varajasemale, võrreldes „Sokratese apoloogias“ esitatud süüdistusi „Theaitetoses“ oleva ämmaemandakunsti kirjeldava lõiguga (*Tht.* 148e-151d).

Selle analüüsi jaoks on vaja silmas pidada nii 'ajaloolist laimu' kui ka ametlikku süüdistust, mis Sokratese vastu toodi. Esitan lihtsuse huvides mõlemad süüdistused uuesti:

„Sokrates rüvetab seadust ja ajab tühja tuult taga, ta uurib nii maa-aluseid kui taevasi nähtusi, keerab vale tõeks ning õpetab ka teisi seda tegema“ (*Ap.* 19b)
 „Sokrates rikub seadust sellega, et ajab hukka noorsoo; ta ei tunnista jumalaid, keda linn on omaks võtnud, vaid teisi, uusi daimoneid.“ (*Ap.* 24c)

Nagu kirjutasin „Sokratese apoloogiat“ vaadeldes, oli esimese süüdistuse puhul tegemist sellega, et mõjukad ja väidetavalt targad mehed olid Sokratese peale pahased, et ta nende teadmatust demonstreeris. Täpselt sellele viitab Sokrates ka „Theaitetoses“: „Paljud on enne seda minu vastu niimoodi häälestatud olnud, et nad on lihtsalt valmis mind hammustama, kui ma neilt mingi tühja loba ära võtan.“ (*Tht.* 151c). Teise süüdistuse tagamaadele, mis olid esimesest välja kasvanud, võib näha viidet kahes aspektis, mida Sokrates oma ämmaemandakunsti juures avalikkuse eest meelsasti saladuses hoiaks: see, et ta sellega üldsegi tegeleb (*Tht.* 149a) ja see, et ta oskaks hästi soovitada, kelle juures mingil noorel kõige parem õppida oleks (*Tht.* 150a). Sokrates tegeleb küll millegagi, mida võiks pidada õpetamiseks või

harimiseks – aitab meestel sünnitada teadmist ja proovib järele, kas tegemist on ikkagi tegeliku teadmisega – kuid ta teeb seda salaja, tahtmata seda kohtus tunnistada.

Lisaks süüdistuste tagamaade pareerimisele esitab „Theaitetose“ Sokrates ka erinevaid aspekte oma süüdistustest koos seletustega, miks ta tegelikult nendes süüdi ei ole. Selliste kohtade märguandeks on Theaitetose kommentaarid, kus too ütleb, et on millestki enne kuulnud või kui miski Sokratese kohta on tema jaoks uus informatsioon. Burnyeat peab neid kommentaare märguanneteks sellest, kus ajalooline (või vähemalt nii ajalooline kui Sokrates Platoni kirjutises olla võib) Sokrates läheb üle Platoni konstrueeritud Sokrateseks (Burnyeat 1977: 7). Selline vaade on väga lihtsalt ühilduv sellega, et siin lõigus esitatu töötab korraga nii kogu dialoogi arenduse kui ka Sokratese kaitse teenistuses. Näiteid sellest võib leida ridamisi lõigust, kus Sokrates kõigepealt oma ämmaemandakunsti sisse juhatab. Alustuseks on Theaitetos küll kuulnud, kuidas Sokrates töötab, kuid ei ole enne kuulnud sellest, miks ta seda teeb. Sokratese käitumist ei ole talle enne seda hetke õigustatud. Seda seetõttu, et see õigustus on salajane (*Tht.* 148e-149a). Peale selle ei ole ta kuulnud sellest, et ämmaemandid on parimad kosjasobitajad, kuid nad on seda (*Tht.* 150a). Selle väitega saab õigustatud Sokratese tasulise hariduse kallal iroonitsemine oma kaitsekõnes (*Ap.* 20de). Sokratese elutöö, tarkade meeste tarkuse järele proovimine, saab aga õigustatud Theaitetose nõusolekuga, et tõelise ja väärtusetu järglase vahel eristamine oleks ilusaim ämmaemanda ülesanne, kui nad seda ka tegelikult tegema peaks (*Tht.* 150b).

Oma monoloogis vastab Sokrates ka ridamisi teistele süüdistuse osadele. Ta ei keera valet tõeks, vaid tema ämmaemandakunst teeb just risti vastupidist (ühtlasi viitab see ka „Sokratese apoloogias“ korduvalt tõstatatud seisukohale, et Sokrates räägib vaid tõtt ja süüdistajad valetavad): „Mul pole õigust pettusi esile upitada ja tõde varjutada.“ (*Tht.* 151d). Ta ei ole ise midagi selgeks uurinud, kuna on viljatu (*Tht.* 150d). Ta ei õpeta kedagi, vaid aitab teistel ilmale tuua ja kontrollib – kõik tuleb vestluskaaslase seest (*Tht.* 150d). Ta ei aja oma tegevusega hukka noorsugu, sest see on jumalik ülesanne ja ükski jumal ei ole inimeste suhtes pahatahtlik (*Tht.* 151d). Ta tunnustab nii laialdaselt tunnustatud jumalat (*Tht.* 149b) kui ka teatavat *daimonit*, mistõttu ei saa, nagu varem argumenteeritud (*Ap.* 27bc), teda ateismis süüdistada. Nende näidete varal tundub, et Sokratese tegelaskuju „Theaitetoses“ on loodud tema „Sokratese apoloogias“ esitatud kaitsekõnest lähtudes (Giannopoulou 2013: 6).

Vaadates neid viiteid ja meenutades ka sissejuhatuses silmapaistvat autori karakteritest eemaldumist, võib järeldada, et Platon pidas „Theaitetost“ kirjutades silmas täpselt sama tegelast ja kirjeldas sedasama Sokratest, keda „Sokratese apoloogias“. Seega eeldan, et siin

teoses antud õigustused Sokratese metodoloogiale käivad ka varasema kohta. Ta oleks sellise õigustuseni ehk isegi jõudnud, kuid kuna kohtukõne jaoks oli vähe aega (*Ap.* 37ab), siis Sokrates nii kaugele ei jõudnud. Vaadates aga nüüd, et kui nii „Sokratese apoloogias“ kui ka „Theaitetoses“ apoorias lõpetav ja teadmatust demonstreeriv sokraatiline meetod on vestluskaaslasele samamoodi kasulik, nagu ta oli ka „Menoni“ alguses, peab tõdema, et Platon on seda metodoloogiat pidevalt õigustanud ühtmoodi – läbi selle, et ta teeb vestluskaaslased Sokratese sarnaseks: inimesteks, kes teavad, et nad ei tea.

Kokkuvõte

Minu arutelu sai alguse Sokratese kaitsekõnest „Sokratese apoloogias“, kus ta kirjeldas oma jumalikku ülesannet näidata neile, kes arvavad end targad olevat, et neil ei ole tegelikku tarkust. Just seda tähendavatki Delfi oraakli väide, et Sokrates on kõige targem inimene. Sokrates teab, et tema inimlik tarkus ei ole jumaliku tarkusega võrreldes midagi väärt. Esmapilgul paistis, et sellest meetodist ei ole vestluskaaslase jaoks otseselt kasu, Sokratese vastu oligi toodud süüdistus, kuna paljudele tundus, et tema tegevus on pahatahtlik ja kahjulik. Ise nimetas Sokrates seda tegevust aga kogu ühiskonnale suureks hüveks. Selle tegevuse kasulikkusest otsest näidet ei leidnud, küll aga nägin viidet Sokratese tegevusele kui hinge puhastamisele võhiklusest. Teise võimaliku Sokraatilise meetodi kasulikkuse vestluskaaslasele leidsin, kasutades kaht eeldust, mida Platon oli teinud. Esimene neist, tänapäevase lugeja jaoks varjatud eeldus, oli teadmise vooruseks lugemine. Näidates, et vooruslikuks peetav inimene ei ole tegelikult vooruslik, saab ühiskond omakorda vooruslikumaks, kuna enam ei pea nad vajalikuks sellist käitumist järgida. Teine eeldus oli kaitsekõnes selgelt välja toodud. Selle järgi avaldavad kaaskodanikud igale inimesele arvestatavat mõju. Nende eelduste ühildamisel sai selgeks, et vestluskaaslase jaoks on sokraatilise meetodist järgnev kasu: kui kogu ühiskond muutub vooruslikumaks siis mõjutavad nad ka sedasama vestluskaaslast rohkem vooruslik olema, või isegi, kui nad seda ei tee, elab ta ikkagi paremas ühiskonnas.

Liikusin edasi järgmise dialoogi juurde, kus sokraatilise meetodi kasulikkust vestluskaaslase jaoks oli juba selgelt kirjeldatud. Kõigepealt demonstreeriti eelnevast tuttavat meetodit, millega Sokrates näitab seda, et vestluskaaslasel ei ole teadmist. Seda nimetati „Menonis“ segadusse ajamiseks või tuimastamiseks. Segadusse ajamist pidas Sokrates selles dialoogis teadmise otsingul vajalikuks eeltingimuseks, sest seni, kuni inimene ekslikult arvab, et ta midagi teab, ei hakka ta otsima tegelikku teadmist. Kui aga vestluskaaslasele on selgeks tehtud, et tal tegelikku teadmist ei ole, on ta valmis Sokratese abiga otsima hakkama. Menon asetas aga Sokratese probleemi ette, et kuidas saab üldsegi inimene teadmist otsida. Kui ta ei tea otsitavast midagi, siis ta ei tunne seda ära kui selle leiab ja kui ta teab otsitavast, siis tal ei ole vaja ka otsida. Sellele paradoksile vastamiseks toodi sisse hinge surematuse teooria, mille kohaselt inimese hing on oma surematu eksistentsi jooksul saavutanud teadmise kõigist asjadest, aga inimesena olles me lihtsalt ei mäleta kõike seda, millest teadmine hinges olemas on. Tarkuse saavutamine, õppimine, ongi lihtsalt meenutamine ja seega on võimalik teadmiseni jõuda. Õppimist kui meenutamist demonstreeris uute (platonistlike) eeldustega Sokrates Menoni orja peal – ori oli suuteline lahendama geomeetriaülesannet, olemata (vähemalt selles

elus) geomeetriat õppinud. Selle demonstratsiooni tegi aga probleemseks seik, et Sokrates ise tundis geomeetriat, st ta teadis vastust. Leidsin selle olevat võimalik viide vaatele, et Platoni enda õpetus on tõde, milleni ajaloolisest Sokratesest kauge, Platoni suuvoodrina käituv Sokrates oma dialoogiga viia suudab. Need kaks demonstratsiooni 'erinevatest Sokratestest' võisid minu jaoks ühest küljest väljendada David Sedley käsitlust, mille kohaselt Platon oli oma teostega kujundanud pildi Sokratesest kui platonismi ämmaemandast või teisest küljest Roslyn Weissi vaadet, mille järgi on ka peale üleminekut tegemist sama metodoloogiaga ning uued eeldused toodud sisse lihtsalt vestluskaaslase meelitamiseks. Õigustus klassikalisele sokraatilisele meetodile aga jäi mõlemal puhul samaks: tuimastamine on kasulik ja vajalik eeltingimus teadmise otsinguks.

Viimaseks vaatasin „Theaitetoses“ esitatud sokraatilise meetodi kui jumalalt saadud ämmaemandakunsti kasulikkust vestluskaaslase jaoks. Oma metodoloogiast ülevaadet andes kirjeldab Sokrates kolme tulemust, mida ta on oma jumalikku ülesannet täites näinud: mõnedega on ta keeldunud koos töötamast, mõnedega on töö pooleli jäänud ja mõned on palju ilusat ja head ilmale toonud. Dialoogi lõpuks aga selgus, et Theaitetos ei suuda anda vastust küsimusele „Mis on teadmine?“ ja et sel puhul ei olnudki tegemist ühegi sellise tulemusega, mida alguses lubati. Seega pidi Sokrates nentima palju vähem ambitsioonikalt, et tema kunst võimaldabki vaid näidata, kas vestluskaaslasel on teadmine või mitte. Ometi kommenteeris ta seda tulemust positiivselt, kui ütles, et Theaitetos on nüüd paremal järjel kui enne, kuigi sai näidatud tema teadmise puudumist. Lähtudes Zina Giannopoulou raamatust, viitasin sarnasustele „Sokratese apoloogia“ ja „Theaitetose“ vahel. Jääb mulje, nagu oleks Platon hilisemas teoses pidanud silmas Sokratese kaitsekõne lõpule viimist. Kui mõlemal juhul oli tegemist sama Sokratesega ning „Sokratese apoloogia“ puhul tegemist metodoloogia kirjelduse ja „Theaitetose“ puhul metodoloogia rakendusega, võib öelda, et „Theaitetose“ lõpus antud positiivne hinnang sokraatilisele meetodile käib ka „Sokratese apoloogias“ kaitstud meetodi kohta.

Kuna pean tõenäoliseks, et teosed on seotud, nagu väidab Giannopoulou, järeldan, et Platon pidas läbivalt sokraatilise meetodi teeneks vestluskaaslasele seda eneseteadmist, mida annab teadmise piiride demonstreerimine. Eneseteadmine tähendab Sokratese sarnane olemist, teadmist, et inimestel ei ole jumalikku teadmist.

Kasutatud kirjandus

Benson, H. H. (2011). Socratic method. *The Cambridge Companion to Socrates*, Ed. Morrison, D. Cambridge: Cambridge University Press. 2011. 179-200.

Brickhouse, T, Smith, N. D. (2009). *Plato. Historical Accuracy*.
<http://www.iep.utm.edu/plato/#SH5a> (01.05.14)

Burnyeat, M. F. (1977). Socratic midwifery, Platonic inspiration. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, **24**:1, 7-16.

Cornford, F. M. (1935). *Plato's Theory of Knowledge: the Theaetetus and the Sophist of Plato*. London: Routledge.

Giannopoulou, Z. (2013). *Plato's Theaetetus as a Second Apology*. Oxford: Oxford University Press.

Platon. Sokratese apoloogia. *Teosed I*. Ed. Lepajõe, M. Tartu: Ilmamaa. 2003. 7-46

Platon. Euthyphron. *Teosed I*. Ed. Lepajõe, M. Tartu: Ilmamaa. 2003. 389-414.

Platon. Theaitetos. tlk. Janika Päll, 2011 märtsi versioon. Käsikiri

Platon. Menon. tlk. Ivo Volt. Käsikiri

Platon. Sofist. tlk. Benjamin Jowett. <http://classics.mit.edu/Plato/sophist.html> (04.05.14)

Sedley, D. N. (2004). *The Midwife of Platonism: Text and Subtext in Plato's Theaetetus*. Oxford: Oxford University Press.

Weiss, R. (2001). *Virtue in the Cave: Moral Inquiry in Plato's Meno*. Oxford: Oxford University Press.

Resümee

Mis kasu on Sokratesega vestlemisest? Sokratese kirjeldused oma metodoloogias „Sokratese apoloogias“, „Menonis“ ja „Theaitetoses“

Selle bakalaureustöö eesmärk on uurida sokraatilist meetodit selles vormis nagu seda esitatakse „Sokratese apoloogias“, „Menonis“ ja „Theaitetoses“ ja kirjeldada selle meetodi kasulikkust vestluskaaslasele. Leian, et suuremalt jaolt jääb sokraatiline meetod kõigil juhtudel ühesuguseks, nagu ka Platoni vaade sellele: Sokratese meetodi suurim heategu on vestluskaaslane eneseteadmise andmine. See tähendab, et Sokratese küsimustele vastavale inimesele näidatakse tema teadmise piire. Sellele järeldusele jõudmiseks toetun Zina Giannopoulou tööle (Giannopoulou 2013), kus ta esitab vaate „Theaitetosest“ kui järjest või täpsustusest „Sokratese apoloogia“le, mis lubab laiendada „Sokratese apoloogia“le juba „Menonis“ ja „Theaitetoses“ selgelt väljendatud vaadet, et sokraatilise meetodi teene on vestluskaaslasele eneseteadmise andmine.

Abstract

What is the use of conversing with Socrates? Socrates' descriptions of his methodology in *Apology*, *Meno* and *Theaetetus*

The purpose of this paper is to investigate the Socratic method as it is displayed in *Apology*, *Meno* and *Theaetetus* and describe the benefits the practice should have for the interlocutor. I find that in all cases the greater part of the Socratic method remains the same and so does Plato's view on it: the greatest benefit of Socrates' practice is the sense of self-knowledge it gives to the interlocutor. It shows the individual being questioned by Socrates the limits of their knowledge. To come to this conclusion I lean on Zina Giannopoulou's work (Giannopoulou 2013) in presenting *Theaetetus* as a follow-up to *Apology*, thus expanding the view that the benefit of the Socratic method for is self-knowledge, which was already apparent in both *Meno* and *Theaetetus*, to the method presented in *Apology*.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Juhan Trink
(sünnikuupäev: 09.06.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Mis kasu on Sokratesega vestlemisest? Sokratese kirjeldused oma metodoloogiast „Sokratese apoloogias“, „Menonis“ ja „Theaitetoses““, mille juhendaja on Toomas Lott,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 05.05.14